

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

بررسی عدالت آموزشی بر مبنای آموزش مجازی

محبوبه مردانی^۱

^۱ کارشناسی ارشد، مهندسی منابع طبیعی، دانشگاه خاتم الانبیا بهبهان
اداره آموزش و پرورش استان خوزستان، شهرستان بهبهان، آموزگار
۰۹۱۶۹۹۵۳۴۸۱

چکیده :

عدالت آموزشی یکی از شاخص های جامعه توسعه یافته است. چرا که آموزش مهم ترین سرمایه ای که در دسترس مردم قرار می گیرد و می تواند منجر به تحولات در جامعه گردد. اما، با ظهور و پیشرفت فناوری در حیطه آموزش و ایجاد آموزش مجازی، امکان تحقق بیشتر عدالت آموزشی مهیا شده است. بر همین مبنا پژوهش حاضر بررسی چگونگی اثرگذاری آموزش مجازی را در توزیع عادلانه فرصت های آموزشی هدف خود قرار داده است. در این راستا مطالعات و منابع داخلی و خارجی مرتبط با موضوع با استفاده از فرمهای فیش برداری گرد آورده شده و با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی ارائه یافته های پژوهش، چابستی عدالت آموزشی و چگونگی تاثیر آموزش مجازی بر عدالت آموزشی بررسی گردید. نتایج پژوهش نشان داد که اگر چه آموزش مجازی توانسته تا حدودی بر توزیع عادلانه فرصت های آموزشی اثر بگذارد. اما نباید از این موضوع غافل ماند که کم توجهی مواردی همچون عدم نظارت بر تولید محتوای و غیر کاربردی بودن آن، هزینه های بالای آموزشی برای دانشجویان و انعطاف ناپذیری در زمان برگزاری کلاس ها می تواند موجب کاهش توزیع عادلانه فرصت های آموزشی گردد.

واژگان کلیدی: عدالت آموزشی، آموزش مجازی، توسعه، جامعه، فناوری

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

۱- مقدمه :

صاحب‌نظران عدالت را در قالب مفاهیمی همچون نفی تبعیض، تقسیم خیرات مشترک، انصاف، بی‌طرفی و به‌خصوص برابری تعریف کرده‌اند. همچنین تبیین‌های آنان درباره عدالت، به‌وضوح بر مفاهیم اعتدال، حد وسط، نظم، قانون، توازن، تعادل و هماهنگی تمرکز دارد که دست‌کم می‌توان به سه مفهوم کلی از عدالت دست‌یافت که عبارتند از: عدالت به معنای برابری در برابر قانون یا اصل پیروی عمومی از قانون، عدالت به معنای بهره‌مندی برابر افراد جامعه از منابع و مواهب طبیعی و همچنین فرصت‌های اجتماعی، عدالت به معنای رعایت حقوق افراد جامعه (علم‌الهدی، ۱۳۹۳). با این حال ایده پردازی درباره عدالت یک سنت دیرپاست که آشنایی با آن می‌تواند به درک دقیق مشتقات مفهومی عدالت همچون عدالت اجتماعی، عدالت جنسیتی، عدالت نژادی، عدالت کیفی و غیره کمک کند. اما یکی از حوزه‌های کاربردی عدالت، بحث عدالت در آموزش است. اغلب تبیین‌هایی که از عدالت آموزشی ارائه می‌شوند، تحت نفوذ نظریه‌هایی درباره عدالت اجتماعی است. لذا یکی از مهم‌ترین نقش‌های نظریه عدالت آموزشی ارزیابی و نقد واقعیت اجتماعی و سیاست آموزش از نظر تأثیر آن‌ها بر عدالت است. این نقش مستلزم این است که نظریه‌پرداز هم به واقعیت‌ها و هم به ارزش‌ها توجه داشته باشد (Ben Shahr, 2017).

درواقع عدالت آموزشی در یک تعریف جامع عبارت است از یک فرایند، نه به‌عنوان یک برونداد که الف: به دنبال توزیع یا باز توزیع منابع، فرصت‌ها و امکانات است؛ ب: ریشه‌ها و عوامل محدودیت‌های تربیتی و نا عدالتی‌های تربیتی را به چالش می‌کشد؛ ج: به دنبال تقویت توانایی‌های افراد است تا بتوانند با استفاده از کشف استعدادهای خویش به خودمختاری برسند؛ د: با استفاده از جلب رضایت همه افراد از طریق توزیع امکانات تربیتی، نوعی مشارکت اجتماعی داوطلبانه در بین افراد به وجود می‌آورد (یارقلی، ضرغامی، قائدی و نقیب زاده، ۱۳۹۱).

اما یکی از پتانسیل‌های نوینی که می‌تواند در گسترش عدالت آموزشی نقش مهمی را ایفا نماید را می‌توان به کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش اشاره نمود. در واقع امروزه فناوری‌های ارتباطی با ارائه شیوه‌های نوظهوری برای آموزش، راه را برای آموزش از راه دور مهیا نموده است (limm & morris, 2009). به‌عبارت‌دیگر با توسعه اینترنت و فناوری‌های چندرسانه‌ای و کاربرد آن‌ها در حیطه آموزش، موجب شکل‌گیری شیوه آموزش مجازی شده است (and Basaran, 2012). Gonen آموزش مجازی از امکانات فضای وب همچون قرارگیری یادداشت‌های کلاسی و مواد سخنرانی به‌صورت آنلاین، سیستم‌های پرسش و پاسخ آنلاین و پویا، آماده‌سازی کلاس برای امتحانات، بازی‌ها و شبیه‌سازی مشابه زندگی واقعی برای مربیان و فراگیران فراهم است (Anderson, 2008). علاوه بر این آموزش مجازی فرصت‌های بی‌شماری را برای یادگیری افراد فراهم می‌نماید که قبلاً امکان‌پذیر نبود؛ از این طریق شانس یادگیری از یک دانشگاه مشهور و معتبر امکان‌پذیر می‌شود و نیازی به تغییر شیوه زندگی فراگیر وجود ندارد (سیاری، لطفی پور و کاظم پور، ۱۳۹۱).

اما از آنجائی که هرگاه بحث از کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در حیطه آموزش مجازی مطرح است انتظار می‌رود که بتواند عامل مهمی در ارتقا توزیع عادلانه فرصت‌های آموزشی گردد و عدالت محور شدن در ساختار و فرایند آموزش از جمله ضروریات است (قلی پور و پیرن نژاد، ۱۳۸۶). لذا مسئله اصلی این مطالعه حاضر این است که آیا آموزش مجازی بر ارتقا توزیع عادلانه فرصت‌های آموزشی اثرگذار است؟. اهمیت این امر از آنجاست

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

یکی از اهداف آموزشی ۲۰۳۰، تضمین آموزش باکیفیت فراگیر و عادلانه و ترویج فرصت‌های یادگیری مادام‌العمر برای همه بوده که این الزام به آموزش مجازی نیز تسری پیدا می‌کند (یونسکو، ۲۰۱۵). چراکه این فناوری‌ها می‌توانند به ارتقای کیفیت آموزش با روش‌های پیشرفته تدریس کمک نموده، یادگیری را تقویت و سیستم‌های آموزشی را در مدیریت بهتر و یا اصلاح توانمند سازند. در ادامه به چستی عدالت آموزشی و چگونگی تأثیر آموزش مجازی بر عدالت آموزشی اشاره شده است.

۲- روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع تحقیق نظری و روش آن توصیفی- تحلیلی است. رویکرد پژوهشی نیز کیفی است. روش گردآوری کتابخانه است و شامل شناسایی و مطالعه منابع، اطلاعات علمی موجود از جمله مقالات و کتاب‌هایی که در زمینه عدالت آموزشی و آموزش مجازی نوشته شده‌اند. فیش‌برداری، طبقه‌بندی داده، تجزیه و تحلیل و تفسیرهای اطلاعات گردآوری شده جهت پاسخ به سؤال تحقیق بود.

۳- یافته‌های تحقیق:

چستی عدالت آموزشی

عدالت آموزشی یکی از چالش‌های مباحث در آموزش است به طوری که می‌توان گفت پیشرفت جامعه امروز منوط به تحقق آن است (samadi et al, 2012). ایجاد محیط یادگیری بدون استرس، رساندن دانش آموزان به رشد و بالندگی، اجرای یکسان قوانین و مقررات آموزشی برای همه افراد و فراهم نمودن زمینه‌های رسیدن به مهارت و آمادگی برای بازار کار از مقوله‌های عدالت آموزش هست (sanago et al, 2011). در باب مفهوم عدالت آموزشی نگرش‌های مختلفی در عرصه عمل و چارچوب کلاس درس مطرح شده است که می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود (بارقلی و دیگران، ۱۳۹۱):

- عدالت آموزشی دموکراتیک^۱: در این دیدگاه معلم باید زمان و توجه یکسانی برای همه دانش آموزان اختصاص دهد. صرف‌نظر از اینکه کدام‌یک از آن‌ها به توجه بیشتری نیاز دارند یا تا چه اندازه نسبت به سایر همکلاسی‌های خود از قوت و یا ضعف برخوردارند.
- عدالت آموزشی اخلاق‌گرایانه^۲: معلم در این دیدگاه به دانش آموزان تلاشگر توجه بیشتری می‌دهد و به دانش آموزان کم‌فعالیت توجه و تشویق کمتری ارائه می‌دهد. در این دیدگاه به مفهوم تلاش در کلاس درس بیشتر از مفهوم پیشرفت توجه می‌شود.
- عدالت آموزشی انسانی حداقلی^۳: از آنجا که بعضی از دانش آموزان از امتیازات کمتری نسبت به استعداد و قابلیت‌هایشان در گذشته برخوردار بوده‌اند. عدالت انسانی حکم می‌کند که معلم در کلاس درس توجه بیشتری به آن‌ها داشته باشد اما گنجانیدن مفهوم حداقلی به این معناست که توجه بیشتری از طرف معلم فقط به دانش‌آموزانی تعلق می‌گیرد که در خانواده و یا پایه‌های پایین‌تری مدرسه مورد کم‌لطفی قرار گرفته‌اند نه دانش‌آموزانی که به لحاظ وراثتی پایین‌تر از سطح معمولی می‌باشند.

1 - democratic educational justice

2 - weak human educational

3 - justice strong humane

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

- عدالت آموزشی حداکثری^۴: در این دیدگاه عدالتی از معلم انتظار می‌رود تا کمبودهایی را که دانش آموزان در گذشته با خود حمل می‌کند، جبران کند و نقص‌های وراثتی را نیز شامل می‌شود.
- سوداگری^۵: سوداگرایان بر این باورند که در کلاس درس و کل فرایند برخورداری از امکانات آموزشی، حالت رقابتی وجود دارد. به شرطی که در عرصه این رقابت به روی همگان به یک اندازه باز باشد.

اما یکی از مفاهیمی که سال‌ها به‌عنوان یک آرمان بشری، به‌خصوص اقشار متوسط و ضعیف جوامع مختلف بوده است (Shojaiipoor, 2004). مفهوم عدالت آموزشی به‌عنوان سازوکاری است که امکان پرورش قابلیت برای شکوفا شدن اندیشه‌های خلاق به‌طور مساوی تأمین می‌کند (Mohammadi, and Dehghan, 2004). یکی از مؤثرترین راه‌های تحقق عدالت آموزشی، تأمین فرصت‌های یکسان برای دسترسی عموم افراد جامعه به آموزش‌پرورش است چراکه همه آحاد انسانی حق دارند از آموزش‌پرورش یکسان برخوردار گردند (سرمدی و معصومی فرد، ۱۳۹۴). به‌عبارت‌دیگر عدالت آموزشی به مهیاسازی فرصت‌های برابر، متناسب با نیازهای ویژه هر فرد اشاره دارد؛ زیرا افراد در دانش، مهارت، توانایی، انواع یادگیری، پیشینه فرهنگی و نیازهای آموزشی‌شان باهم متفاوتاند (دهقانی، ۱۳۸۴). همچنین در محیط‌های آموزشی زمانی عدالت تحقق می‌یابد که یادگیرندگان از طریق درون دادها در مدارس، بتوانند اهداف علمی، اعتقادی، اجتماعی و آموزشی را کسب نمایند (Yamani et al, 2017).

چگونگی تأثیر آموزش مجازی بر عدالت آموزشی

مدت‌ها قبل از ایجاد اینترنت، آموزش از راه دور برای ارائه مطالب علمی به دانشجویانی که فاصله مکانی دور قرار داشتند استفاده می‌شد (Isaac, 2014). اما بعد از پیشرفت‌های حاصل از فناوری، بسیاری از منابع سنتی تغییر و دگرگون شد و با ارائه شیوه‌های نوینی برای آموزش، راه را برای آموزش از راه دور هموار نمود (limm & morris, 2009) و امکان تسهیل کسب دانش فراهم گردید. در نتیجه واژه آموزش مجازی برای اولین بار در سال ۱۹۹۹ در درس گروهی سیستم‌های آموزش مبتنی بر رایانه استفاده گردید (gogos, 2013). این شیوه آموزشی نیز همچون تمام روش‌های دیگر دارای فرصت‌ها و چالش‌های است که می‌تواند بر انتخاب یا رد آن اثر بگذارد. جهانی بودن یادگیری، امکان ساخت اجتماع توسط افراد در محیط وب، کاهش هزینه‌های رفت و آمد، تولید محتوا و سهولت دسترسی به منابع مختلف فرصت‌های آموزش مجازی است (شاه بیگی و نظری، ۱۳۹۰). با این حال Marc (۲۰۰۱) مواردی همچون هزینه‌های بالا راه اندازی و استفاده از تجهیزات رایانه‌ای، عدم دسترسی به رایانه و خدمات جانبی آن و از بین رفتن تنوع فرهنگی را نیز به عنوان چالش‌های آموزش مجازی مطرح نموده است. علاوه بر این آموزش مجازی می‌تواند بر عدالت آموزشی نیز اثر گذار باشد چرا که فناوری تضمین‌کننده یادگیری مادام‌العمر و دسترسی مساوی به آموزش می‌شود و منابع قابل دسترسی به‌طور مرتب در دسترس یادگیرندگان قرار می‌دهد و موجب می‌شود که هر یادگیرنده برحسب تفاوت‌های فردی، سطح شناختی و سرعت یادگیری خود بتواند بیاموزد و جریان یادگیری را منقطع سازد (Villanueva, ۱۹۹۹). جدول ۱، برخی از نتایج پژوهش‌های مبتنی بر نحوه اثرگذاری آموزش مجازی بر عدالت آموزشی را نشان می‌دهد.

جدول ۱. برخی پژوهش‌های متمرکز بر تأثیر آموزش مجازی بر عدالت آموزشی (منبع: نویسندگان)

4 - educational justice

5 - utilitarianism

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

---

برابری دانشجویان در تعامل با اساتید و توجه دانشجویان با ویژگی‌های متفاوت، نگرش نادرست

سازمانی به دانشجویان مجازی، مشکلات محتوایی و هزینه‌های بالای تحصیلی (جعفری و همکاران، ۱۳۹۹)

گسترش دسترسی، انعطاف‌پذیر کردن یادگیری فردی و یادگیری محیطی، ارائه بازخورد فوری (صالحی و سرستی، ۱۳۹۳)

رفع محدودیت‌های مکانی و زمانی و مشکلات شاغلین، ایجاد فرصت‌های آموزشی در مناطق

محروم، لزوم شرکت در کلاس در ساعت تعیین شده (سیاری و دیگران، ۱۳۹۱)

امکان دسترسی به معلمان باتجربه، توجه به دانش آموزان با توانایی‌های مختلف، استاندارد نبودن

محتوای آموزشی ارائه شده و بالا بودن هزینه‌های تحصیلی (Ben Shahr, 2017)

امکان تولید محتوای آموزشی و در اختیار قرار دادن آن به دانشگاه‌های دیگر (استاد و دیگران، ۱۳۹۷)

کاهش هزینه‌ها (Vally and Tleane, 2019)

با استناد بر یافته‌های پژوهش‌های ارائه شده در جدول ۱، می‌توان این چنین نتیجه گرفت که اگرچه استراتژی‌هایی خاص جهت برقراری عدالت آموزشی توسط متخصصان در حیطه آموزش مجازی به کار گرفته شده است اما عدم نظارت بر تولید محتوای و غیرکاربردی بودن آن، هزینه‌های بالای آموزشی برای دانشجویان و انعطاف‌ناپذیری در زمان برگزاری کلاس‌ها گویای آن است که دسترسی به عدالت آموزشی نیازمند به‌کارگیری برنامه‌ریزی دقیق و منطقی، مدیریت و ایجاد امکانات متناسب می‌باشد تا بتواند عدالت آموزشی را تحقق بخشد.

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

۴- نتیجه گیری

عدالت از جمله مفاهیمی است که از گذشته تا امروز جز آرمان‌های بشر بوده است. هرچند رابطه عدالت با هر بخش از نظام ارزشی اجتماعی حائز اهمیت است، اما رابطه تعلیم و تربیت با عدالت فراتر از رابطه یک‌سویه است (جعفری و همکاران، ۱۳۹۹). بنابراین اهمیت عدالت آموزشی در فضای مجازی بیش از پیش احساس می‌شود. در این راستا فناوری اطلاعات و ارتباطات و مهیا نمودن شرایط آموزش از راه دور جهت گسترش عدالت آموزشی می‌تواند نقش مهمی را داشته باشد. از این رو هدف از این پژوهش برجسته نمودن تأثیر آموزشی مجازی بر عدالت آموزشی است. چراکه ترکیب آموزش مجازی و عدالت آموزشی، موجب ارتقای کیفیت یادگیری متناسب با ویژگی‌های افراد خواهد بود. علاوه بر این ارتباطات دسترسی به آموزش را برای دانش آموزان در هر مکان و زمانی میسر می‌سازد. (kharamani et al, 2015)

علاوه بر این در پاسخ به چگونگی اثرگذاری آموزش مجازی در عدالت آموزشی با نگاهی بر آنچه در زمینه - تأثیر آموزش مجازی بر عدالت آموزشی گفته شد درمی‌یابیم که آموزش مجازی توانسته تا حدودی بر توزیع عادلانه فرصت‌های آموزشی اثر بگذارد. اما نباید از این موضوع غافل ماند که کم‌توجهی مواردی همچون عدم نظارت بر تولید محتوای و غیرکاربردی بودن آن، هزینه‌های بالای آموزشی برای دانشجویان و انعطاف‌ناپذیری در زمان برگزاری کلاس‌ها می‌تواند موجب کاهش توزیع عادلانه فرصت‌های آموزشی گردد. در نتیجه دیگر، زمان آن فرارسیده است که با سرمایه‌گذاری بر آموزش مجازی که مهم‌ترین دستاورد آن برای بشر، بشارت تحقق عدالت آموزشی است، اندیشید.

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

منابع

- استاد، سید ناصر، احمدی، سلیمان، محمدی، آیین عبدالناصر. (۲۰۱۹). سیر تحولات یادگیری الکترونیکی در دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران: تشکیل دانشگاه علوم پزشکی مجازی. طب و تزکیه، ۲۷(۴) ویژه نامه دستاوردهای چهل ساله نظام آموزش عالی، ۲۳۳-۲۴۳.
- جعفری، اسماعیل، همایونی بخشایش، & علم الهدی. (۱۳۹۹). تجربه زیسته دانشجویان از عدالت در دوره‌های آموزش مجازی. فناوری آموزش. نشریه علمی فناوری آموزشی.
- دهقانی، سعیده بررسی های آموزشی در استان فارس در برنامه دوم و سوم توسعه "پا. بیان نامه . کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان .
- سرمدی، معصومی فرد، & مرجان. (۱۳۹۴) جایگاه عدالت آموزشی در تحول نظام تعلیم و تربیت مبتنی بر سازنده‌گرایی. فصلنامه علمی-پژوهشی، پژوهش در یادگیری آموزشی و مجازی، ۳(۱۰)، ۶۵-۷۲.
- سیاری حبیب اله، لطفی پور پیمان و کاظم پور اسماعیل. تاثیر آموزش مبتنی بر فن آوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه عدالت آموزشی، فصلنامه روان شناسی تربیتی، شماره ۲۳، سال هشتم.
- صالحی، محمد، چاری سرستی، فرشته (۱۳۹۰)، بررسی نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات بر عدالت آموزشی از دیدگاه مدیران مدارس دوره متوسطه استان مازندران، فن آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، سال پنجم، شماره اول، ۴۳-۵۴.
- علم الهدی، جمیله، ۱۳۹۳، نظریه اسلامی تعلیم و تربیت، چاپ دوم، تهران، منادی تربیت، دانشگاه امام صادق (ع). فرزانه، شاه بیگی، نظری، سمانه (۱۳۹۰). آموزش مجازی: مزایا و محدودیت ها، مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی یزد، دوره ششم، شماره ۱، ۴۷-۵۴ قلی پور، آرین، پیران نژاد، & علی. (۱۳۸۶). بررسی اثرهای عدالت در ایجاد و ارتقای خودباوری در نهادهای آموزشی. شناخت، ۵۳، ۳۷۴-۳۵۷.
- Anderson, T. (Ed.). (2008). *The theory and practice of online learning*. Athabasca University Press.
- Ben Shahr, T. H. (2017). Educational justice and big data. *Theory and Research in Education*, 15(3), 306-320.
- Gogos, R. (2013). A brief history of elearning (infographic). *Ostatnia modyfikacja Sierpie* , 15, 2013.
- Gonen, S., & Basaran, B. (2012). Learning objects and their applications. *eLearning theories, design, xsoftware and applications*, 109-129.

Lim, D. H., & Morris, M. L. (2009). Learner and instructional factors influencing learning outcomes within a blended learning environment. *Journal of Educational Technology & Society*, 12(4), 282-293.

Marc, R. J. (2001). E-learning: Strategies for delivering knowledge in the digital age. *Taiwan: McGraw-Hill Int, Enterprises Inc.*

Mohammadi, M. A., & Dehghan, H. (2004). The general education and modern discourse. Tehran: Education Research Center. (in Persian).

Pitman Sir Isaac (1813-1897) by Tony D. Triggs in Oxford Dictionary of National Biography, Oxford University Press, online edition. Retrieved: 12 January 2014.

Samadi, S., Golmohammadi, A., & Khosravi, E. (2012). Educational justice in police forces learners. *Development*, 7(25), 79-90. (in Persian).

Sanagoo, A., Nomali, M., & MahastyJuybari, L. (2011). Explaining educational justice in medical science students. *Horizon of Medical Education Development Journal*, 4(3), 39-44. (in Persian).

Shojaiipoor, Sh. (2004). IT and virtual education (challenges and procedures). Research Center of Information and Communication Technology. (in Persian).

Vally, S., & Tleane, C. (2019). The rationalisation of teachers and the quest for social justice in education in an age of fiscal austerity. In *The State, Education and Equity in Post-Apartheid South Africa* (pp. 178-202). Routledge.

Villanueva, C. L. (1999). Technology in education: Meeting future challenges. Fifth UNESCO-ACEID International Conference on Education. Bangkok, Thailand, 1316 December

Yamani, N., Shaterjalali, M., & Eghbali, B. (2017). Educational justice from the perspective of postgraduate students in a medical school in Iran: A qualitative study. *Research and Development in Medical Education*, 6(1), 23-28.